

وزارت اطلاعات و ارتباطات
جمهوری اسلامی ایران

دانشگاه تهران دانشکده ی حقوق و علوم سیاسی

۱۳۸۱ / ۵ / ۲۵

۱۳۸۱ / ۵ / ۲۵

تجدول مفهوم حمایت دیپلماتیک

نگارش:

محمدرضا ویژه

استاد راهنما:

جناب آقای دکتر جمشید ممتاز

استاد مشاور:

جناب آقای دکتر سید باقر میرعباسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق عمومی

۴۲۵۲۶

دی ماه ۱۳۸۰ خورشیدی

فرم ارزشیابی پایان نامه کارشناسی ارشد

دانشکده: حقوق و علوم سیاسی گروه: حقوق عمومی

در چارچوب ارزیابی مرحله تحقیقاتی مقطع کارشناسی ارشد دانشجویان دانشگاه تهران

آقای: محمدرضا ویژه به شماره دانشجویی: ۲۱۰۳۷۷۰۰۹ در رشته: حقوق عمومی

گرایش: حقوق عمومی پایان نامه خود به ارزش: ۴ واحد را که در نیمسال اول سال تحصیلی: ۷۸-۷۹-۲

اخذ و ثبت نام نموده بود؛ تحت عنوان: " تحول مفاهیم حمایت دیپلماتیک "

داور

به سرپرستی (استاد راهنما): دکتر ممتاز استاد مشاور: دکتر میرعباسی استاد مشاور دوم (حسب مورد): دکتر کدخدایی

در تاریخ: ۸۰/۱۱/۲ در حضور هیأت داوران به شرح ذیل با (موفقیت / عدم موفقیت / اصلاحاتی) دفاع نمود.

اسامی هیأت داوران	مرتبۀ علمی	محل اشتغال	امضاء
۱- استاد راهنما: دکتر جمشید ممتاز	استاد	دانشکده حقوق و علوم سیاسی	
۲- استاد مشاور: دکتر سیدباقر میرعباسی	دانشیار	" " "	
۳- استاد داور: دکتر عباسعلی کدخدایی	استادیار	" " "	
۴- استاد داور:			
۵- استاد داور یا استاد مشاور دوم:			

به عدد	به حروف
۱۹,۵	نوزده و نیم

نمره نهایی هیأت داوران:

ملاحظات:

تذکر: نیازی به درج نمره جداگانه هریک از داوران نبوده و فقط نمره مورد توافق هیأت داوران (متوسط) اعلام می شود.

سرپرست تحصیلات تکمیلی دانشکده

با سلام، نظر به اعلام نمره نهایی فوق الذکر از جانب هیأت داوران خواهشمند است نسبت به انجام امور فراغت از تحصیل دانشجوی یاد شده برابر ضوابط و مقررات اقدام مقتضی مبذول فرمائید.

نام و نام خانوادگی مدیر گروه: دکتر سیدباقر میرعباسی امضاء و تاریخ:

۸۰/۱۰/۳۰

توجه مهم: کلیه نوشته ها به استثناء نمره هیأت داوران و مطالب بند ملاحظات قبل از دفاع باید با ماشین تایپ گردد.

تذکر: این فرم به دفتر تحصیلات تکمیلی دانشکده ارسال و تصویر آن در گروه مربوط نگهداری می شود.

۲۳۲۶

به آنمان که عاشقانه رفتند...

عاشقانه
رفتند

نمایه مطالب

صفحه

عنوان

یک	نشانه های اختصاری
سه	یادمان و سپاس
چهار	(۱) درآمد
شش	(۲) مقدمه
۱	(۳) دفتر مقدماتی - حمایت دیپلماتیک چیست؟
۱	(۳-۱) بخش نخست - طرح موضوع
۴	(۳-۲) بخش دوم - پیشینه تاریخی و نظری
۸	(۳-۳) بخش سوم - تعریف حمایت دیپلماتیک
۱۲	(۳-۴) بخش چهارم - انواع حمایت دیپلماتیک
۱۲	الف (اصول کلی
۱۳	ب (اشخاص حقیقی
۱۵	پ (اشخاص حقوقی
۱۸	(۳-۵) بخش پنجم - ماهیت قواعد حاکم بر حمایت دیپلماتیک
۱۸	الف (مفهوم اقدام
۱۹	ب (مفهوم خسارت
۲۰	(۳-۶) بخش ششم - شرایط حمایت دیپلماتیک
۲۰	الف (تابعیت
۲۱	ب (مراجعه مقدماتی به دادگاه های محلی
۲۲	پ (پاک دستی
۲۴	(۴) بهره نخست - جایگاه فرد و حقوق او در حقوق بین الملل
۲۴	(۴-۱) دفتر نخست - دیدگاه سنتی به فرد و حقوق او
۲۴	(۴-۲) بخش نخست - تابان سنتی حقوق بین الملل
۲۵	(۴-۳) بخش دوم - فرد در دیدگاه سنتی حقوق بین الملل
۲۷	(۴-۴) دفتر دوم - روند دگرگونی جایگاه فرد در حقوق بین المللی
۲۷	(۴-۵) بخش نخست - تحول مفهوم حاکمیت
۲۹	(۴-۶) بخش دوم - تأثیر حمایت جهانی از حقوق بشر

مركز اطلاعات آرا و عقاید
توسعه بازار

- ۴-۷) دفتر سوم - حمایت دیپلماتیک و اهمیت فرد انسانی در عصر کنونی ۳۱
- ۵) بهره دوم - تابعیت ۳۳
- ۵-۱) دفتر نخست - تابعیت چیست؟ ۳۳
- ۵-۲) بخش نخست - تحلیل قاعده ۳۳
- ۵-۳) بخش دوم - متمایز بودن تابعیت از ملیت ۳۴
- ۵-۴) بخش سوم - تعریف تابعیت ۳۵
- ۵-۵) دفتر دوم - عناصر تابعیت ۳۸
- ۵-۶) بخش نخست - افراد انسانی به عنوان اتباع ۳۸
- ۵-۷) بخش دوم - دولت موجود ۳۹
- ۵-۸) دفتر سوم - شرایط تابعیت ۴۰
- ۵-۹) بخش نخست - ارتباط حقیقی و موثر ۴۰
- ۵-۱۰) بخش دوم - استمرار تابعیت ۴۳
- ۶) بهره سوم - عرصه های دگرگونی در مفهوم تابعیت ۴۵
- ۶-۱) دفتر نخست - طرح موضوع ۴۵
- ۶-۲) دفتر دوم - تابعیت حق انسان است. ۴۶
- ۶-۳) بخش نخست - تابعیت در اعلامیه حقوق بشر ۴۷
- ۶-۴) بخش دوم - تابعیت در میثاق حقوق مدنی و سیاسی ۴۹
- ۶-۵) بخش سوم - تابعیت در اسناد منطقه ای ۵۰
- ۶-۶) بخش چهارم - تابعیت در سایر اسناد بین المللی ۵۲
- ۶-۷) دفتر سوم - تغییر تابعیت ۵۳
- ۶-۸) بخش نخست - تغییر ارادی تابعیت ۵۴
- ۶-۹) بخش دوم - تغییر غیر ارادی تابعیت ۵۴
- ۶-۱۰) بخش سوم - تغییر تابعیت در اثر ازدواج ۵۵
- ۶-۱۱) دفتر چهارم - حمایت از افراد واجد تابعیت دوگانه یا چندگانه ۵۶
- ۶-۱۲) بخش نخست - تابعیت دوگانه یا چندگانه چیست؟ ۵۶
- ۶-۱۳) بخش دوم - راههای کاهش یا جلوگیری از تابعیت دوگانه یا چندگانه ۵۷
- ۶-۱۴) بخش سوم - « حسن نیت » در تحصیل تابعیت ۶۰
- ۶-۱۵) بخش چهارم - تابعیت دوگانه در آرای دیوان داوری ایران و ایالات متحده آمریکا ۶۲
- ۶-۱۶) بخش پنجم - حمایت دیپلماتیک از افراد واجد تابعیت دوگانه یا چندگانه ۶۶
- ۶-۱۷) دفتر پنجم - حمایت از افراد فاقد تابعیت ۶۷
- ۶-۱۸) بخش نخست - بی تابعیتی چیست؟ ۶۸
- ۶-۱۹) بخش دوم - دگرگونی قواعد جهت حذف بی تابعیتی و حمایت از افراد بی تابعیت ۶۹

- ۶-۲۰) دفتر ششم - حمایت از پناهندگان ۷۲
- ۶-۲۱) بخش نخست - علل پناهندگی ۷۲
- ۶-۲۲) بخش دوم - حمایت دیپلماتیک دولتها از پناهندگان ۷۴
- ۶-۲۳) دفتر هشتم - نتیجه گیری ۷۹
- ۷) بهره چهارم - طی مراحل رسیدگی در محاکم داخلی ۸۳
- ۷-۱) دفتر نخست - ماهیت و توجیه قاعده ۸۳
- ۷-۲) بخش نخست - تعریف قاعده ۸۳
- ۷-۳) بخش دوم - توجیه قاعده ۸۵
- ۷-۴) بخش سوم - شرایط اعمال قاعده ۸۷
- ۷-۵) بخش چهارم - ماهیت قاعده ۸۸
- ۷-۶) دفتر دوم - قاعده ی « طی مراحل رسیدگی داخلی » و مسئولیت بین المللی دولت ۹۲
- ۷-۷) بخش نخست - عمل خلاف بین المللی ۹۲
- ۷-۸) بخش دوم - مفهوم خسارت ۹۵
- ۷-۹) دفتر سوم - موارد شمول قاعده ۹۷
- ۷-۱۰) بخش نخست - خسارت مستقیم ۹۷
- ۷-۱۱) بخش دوم - خسارت مستقیم و حمایت از حقوق بشر ۱۰۱
- ۷-۱۲) دفتر چهارم - حوزه ی اعمال قاعده ۱۰۱
- ۷-۱۳) بخش نخست - قابلیت دسترسی جبران خسارت ۱۰۱
- ۷-۱۴) بخش دوم - جبران قانونی خسارت ۱۰۲
- ۷-۱۵) بخش سوم - جبران خسارت متناسب و موثر ۱۰۵
- ۷-۱۶) دفتر پنجم - شکل اعمال قاعده ۱۰۶
- ۷-۱۷) بخش نخست - شکل حکم جبران خسارت ۱۰۶
- ۷-۱۸) بخش دوم - ماهیت عمل موجب خسارت ۱۰۸
- ۷-۱۹) دفتر ششم - دگرگونی مفهوم راهکارهای قضایی موثر و موارد استثنایی ۱۱۰
- ۷-۲۰) بخش نخست - معاهده ی اروپایی حقوق بشر ۱۱۰
- ۷-۲۱) بخش دوم - معاهده ی حل و فصل اختلافهای سرمایه گذاری بین دولتها و اتباع دیگر دولتها ۱۱۳
- ۷-۲۲) بخش سوم - معاهده ی بین المللی حقوق دریاها ۱۱۴
- ۷-۲۳) بخش چهارم - دادرسی طولانی برای جبران خسارت ۱۱۵
- ۷-۲۴) دفتر هفتم - نتیجه گیری ۱۱۷
- ۸) بهره پنجم - دولت متبوع و حمایت دیپلماتیک ۱۲۳
- ۸-۱) دفتر نخست - طرح موضوع ۱۲۳
- ۸-۲) دفتر دوم - دولت متبوع چیست ؟ ۱۲۵

- ۸۳) بخش نخست - دولت متبوع و رابطه تابعیت ۱۲۵
- ۸۴) بخش دوم - دولت متبوع و تعهدات حقوق بشر ۱۲۸
- ۸۵) دفتر سوم - دولت متبوع و تغییر تابعیت ۱۳۰
- ۸۶) بخش نخست - شکل گیری سنتی قاعده ۱۳۰
- ۸۷) بخش دوم - ابهام قاعده ۱۳۳
- ۸۸) بخش سوم - دستاوردهای نوین تغییر تابعیت در مفهوم دولت متبوع ۱۳۵
- ۸۹) دفتر چهارم - تعهدهای دولت متبوع در حمایت دیپلماتیک ۱۳۹
- ۸۱۰) بخش نخست - حمایت دیپلماتیک حق دولت است یا تبعه؟ ۱۳۹
- ۸۱۱) بخش دوم - اقدامهای مقدماتی دولت متبوع جهت حمایت دیپلماتیک ۱۴۷
- ۸۱۲) بخش سوم - چگونه دولت متبوع مطالبات اتباع را به عهده می گیرد؟ ۱۴۹
- ۸۱۳) بخش چهارم - دولت متبوع و جبران خسارت ۱۵۱
- ۸۱۴) دفتر پنجم - دو دولت متبوع و حمایت دیپلماتیک ۱۵۲
- ۸۱۵) بخش نخست - حمایت یک دولت متبوع علیه دولت ثالث ۱۵۲
- ۸۱۶) بخش دوم - حمایت دولت متبوع علیه دولت متبوع دیگر ۱۵۳
- ۸۱۷) بخش سوم - حمایت مشترک توسط دو یا چند دولت متبوع ۱۵۵
- ۸۱۶) دفتر ششم - نتیجه گیری ۱۵۶
- ۹) بهره ششم - تهدید و توسل به زور در حمایت دیپلماتیک ۱۵۹
- ۹-۱) دفتر نخست - طرح موضوع ۱۵۹
- ۹-۲) دفتر دوم - پیشینه تاریخی ۱۶۲
- ۹-۳) بخش نخست - مداخله های سنتی ۱۶۲
- ۹-۴) بخش دوم - آموزه دراگو- پورتر ۱۶۳
- ۹-۵) بخش سوم - تحولات تا زمان تاسیس سازمان ملل متحد ۱۶۵
- ۹-۶) دفتر سوم - ماهیت و توجیه اصل ۱۶۶
- ۹-۷) بخش نخست - آموزه های سنتی مداخله ی بشر دوستانه ۱۶۶
- ۹-۸) بخش دوم - منع توسل به زور در منشور ملل متحد ۱۶۷
- ۹-۹) بخش سوم - استدلال های موافقان و مخالفان در عصر کنونی ۱۶۹
- ۹-۱۰) بخش چهارم - طبیعت حقوقی اصل ۱۷۱
- ۹-۱۱) بخش پنجم - تعریف و راهکارهای فرارو ۱۷۳
- ۹-۱۲) دفتر چهارم - توسل به زور در حمایت از اتباع ۱۷۶
- ۹-۱۳) بخش نخست - عدم توسل به زور در مسئولیت بین المللی ۱۷۶
- ۹-۱۴) بخش دوم - توجیه توسل به زور در حمایت از اتباع با ماده ۵۱ منشور ملل متحد ۱۷۷
- ۹-۱۵) بخش سوم - رویه ی قضایی بین المللی ۱۸۰
- ۹-۱۶) دفتر پنجم - آیا عرف بین المللی در این زمینه شکل گرفته است؟ ۱۸۲
- ۹-۱۷) بخش نخست - مداخله ی بریتانیا در بحران کانال سوئز ۱۸۲

- ۱۸-۹) بخش دوم- مداخله هند در پاکستان شرقی ۱۸۳
- ۱۹-۹) بخش سوم - مداخله ی اسراییل در اوگاندا ۱۸۴
- ۲۰-۹) بخش چهارم- مداخله ی ایالات متحده در گرانادا ۱۸۵
- ۲۱-۹) بخش پنجم- مداخله ی ایالات متحده در پاناما ۱۸۸
- ۲۲-۹) بخش ششم - جمع بندی تحلیلی ۱۸۸
- ۲۳-۹) دفتر ششم - لزوم اتخاذ راهکارهای مسالمت آمیز در حمایت دیپلماتیک ۱۹۰
- ۲۴-۹) بخش نخست- توسل به زور در حمایت دیپلماتیک ۱۹۰
- ۲۵-۹) بخش دوم- تحلیل ماده ۲ طرح حمایت دیپلماتیک ۱۹۲
- ۲۶-۹) بخش سوم - دیدگاههای کمیسیون حقوق بین الملل و کمیته ششم ۱۹۵
- ۲۷-۹) دفتر هفتم - نتیجه گیری ۱۹۷
- ۱۰) ارزیابی ۲۰۱
- ۱۱) پیوست ها..... ۲۰۵
- ۱-۱۱) پیوست ۱- طرح حمایت دیپلماتیک کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۵
- ۲-۱۱) پیوست ۲- معاهده مسائل خاص مربوط به تعارض قوانین تابعیت - لاهه-۱۹ ..... ۲۰۸
- ۳-۱۱) پیوست ۳- اعلامیه جهانی حقوق بشر-۱۹۴۸ ..... ۲۰۹
- ۴-۱۱) پیوست ۴- میثاق حقوق مدنی و سیاسی مصوب ۱۹۶۶ ..... ۲۰۹
- ۵-۱۱) پیوست ۵- معاهده اروپایی حقوق بشر مصوب ۱۹۵۰ ..... ۲۰۹
- ۶-۱۱) پیوست ۶- معاهده آمریکایی حقوق بشر مصوب ۱۹۶۹ ..... ۲۰۹
- ۷-۱۱) پیوست شماره ۷- معاهده حل و فصل اختلاف های سرمایه گذاری بین دولت ها و اتباع دیگر دولت ها مصوب ۱۹۶۵ ..... ۲۱۰
- ۱۲) نمایه منابع ۲۱۱

۱۲-۱) منابع فارسی

الف) کتاب ها

ب) مقالات

پ) پایان نامه ها

۱۲-۲) منابع انگلیسی-

الف) کتاب ها

ب) مقالات

۱۲-۳) منابع فرانسه

۱۲-۴) رویه قضایی بین المللی

الف) دیوان بین المللی دادگستری

انرا از اطلاعات آرکائیوی ایران
تیمسپد آرکائیو

ب) دیوان داوری جمهوری اسلامی ایران- ایالات متحده

پ) آرای داوری

ت) سایر آرای قضایی بین المللی

۵-۱۲) سالنامه کمیسیون حقوق بین الملل

۶-۱۲) اسناد

الف) قطعنامه های مجمع عمومی

ب) قطعنامه های شورای امنیت

پ) سایر اسناد

«Abbreviations »

نشانه های اختصاری -

- 1) **AFDI** – Annuaire francais de droit international
- 2) **AJIL** – American Journal of international law
- 3) **AYIL** – Australian year book of international law
- 4) **BYIL** – British year book of international law
- 5) **CEDAW** – Convention on the elimination of all forms of discrimination against women.
- 6) **CYJL** – Canadian year book of international law
- 7) **ECN** – European Convention on nationality
- 8) **EJIL** – European Journal of international law
- 9) **EPIL** – Encyclopedia of Public International Law
- 10) **GA** – General Assembly
- 11) **HRQ** – Human rights Quarterly
- 12) **ICJ** – International Court of Justice
- 13) **ICSID** – International Convention on the Settlement of Investment Disputes Between States and Nationals of other States
- 14) **IJRL** – International Journal of Refugee Law
- 15) **ILC** – International Law Commission
- 16) **ILM** – International legal Materials
- 17) **IUSCTR** – Iran- United States claims tribunal
- 18) **JRS** – Journal of Refugee Studies
- 19) **LNTS** – League of Nations Treaty Series
- 20) **NO** – Number
- 21) **NYIL** – Netherlands year Book of International Law
- 22) **Para** – Paragraph
- 23) **P** – Page
- 24) **PCIJ** – Permanent Court of International Justice
- 25) **RCADI** – Recueil des Cours de l'Academic de droit international de la Haye
- 26) **Rec** – Recommendation
- 27) **Res** – Resolution
- 28) **RIAA** – Report of International Arbitration Awards
- 29) **RILC** – Report of the International Law Commission

- 30) **UNTS** – United Nations Treaty Series
- 31) **UN** – United Nations
- 32) **VJIL** – Virginia Journal of International Law
- 33) **Vol** – Volume
- 34) **YILC** – Year Book of International Law Commission

« یادمان و سپاس »

در فرآیند آفرینش این وجیزه در قالب یک رساله ، یادکرد بزرگوارانی ضروری است . بی گمان راهنمایی های آنان در آماده شدن این رساله مرا وام دار و سپاسگزار کریمانی « بی علت و بی رشوت » کرد که باید در این جا از آنان یاد نمایم :

جناب آقای دکتر جمشید ممتاز ، که با بزرگواری راهنمایی اینجانب را بر عهده گرفتند و این افتخاری عظیم بود . من در این دفتر شرح تلمذ خود را در محضر ایشان آورده ام و میزان وام داری خود را نسبت به استادم باز نموده ام ولی بی شک به قدر پیمانه ی خویش برداشته ام .

جناب آقای دکتر سید باقر میر عباسی ، که ایشان نیز با کرامت ، مشاوره ی این رساله را پذیرفتند و با راهنمایی های خویش ، مرا رهین منت خود نمودند .

جناب آقای دکتر عباس کدخدائی ، که در مقام داور ، وجیزه ی شاگرد خود را قضاوت و اگر هدایتهای ایشان نیز نبود ، این دفتر آنچنان که باید نمی شد .

شایسته است از استاد گرامی جناب آقای دکتر هدایت الله فلسفی نیز که این بنده را از اکرام خویش بی نصیب نگذارد و آقای دکتر سید قاسم زماتی که یافته هایشان در این رساله اینجانب را از باری گران رهاوند و نیز از یاران شفیق ام آقایان کامران آقائی و مجتبا جعفری که با مداقه به تنقیح متن پرداختند و سر کار خاتم رشنیقی که در تحریر این دفتر دستی کریمانه داشتند سپاسگزاری می کنم .

و سر انجام عزیزانی که اینجانب را در تحقیق این وجیزه مساعدت نمودند و مرا جاودانه مدیون و ممنون نیکی ها و گشاده دستی های خود کردند و اگر نهیب فتوت آنان نبود ، به حکم مروت ، نام عزیزشان را در این جا می آوردم .

« به نام آنکه آغاز و پایان از اوست و بدوست »

« وطن پرستی نمی تواند در نهایت پناهگاه
معنوی ما باشد، پناه من بشریت است. »
تاگور

۱- درآمد

انسان جدید تفاوت های جوهری و ماهوی با انسان پیشین یافته و این تفاوت اساسی هم در ساحت اندیشه و جهان بینی انسان و هم در ساحت عمل و معیشت او تجلی کرده است. نگاه آدمی به جایگاه خویش در جهان، توقعات و رفتار او را از هر جهت تغییر داده است.

انسان جدید بر خلاف انسان گذشته، فقط به تغییر جهان قانع نیست و خود را در عالم، موجودی ساکن و منفعل نمی بیند. انسان جدید، انسان متصرف است. او شکل موجود عالم را نمی پذیرد و معتقد است که باید تا آنجا که می تواند در مجموعه ی این عالم تغییراتی پدید آورد. از چشم او، در این عالم هیچ چیز قطعی شده، تمامیت یافته و غیر قابل تغییر وجود ندارد.

در نوزایی، متفکران با روی گردانی از اندیشه های دور دست، به روی آوری به آرمان انسانیت پرداختند و همان را محور ادراک خود از جهان پیرامون ساختند، که تجلی آن در هنر و ادبیات دوران نوزایی، نمونه ی کاملی از خود به دست می دهد. همین تفکر بود که آفرینش دوران روشنگری را میسر ساخت.

روشنگری عصر عقلانیت است و دورانی است که همه چیز با معیار عقل و تجربه بازنسجی می شود و استقلال اندیشه آدمی رسمیت می یابد. همین است که از آن به شأن و منزلت انسانی تعبیر می شود.

شأن و منزلت انسانی (HUMAN DIGNITY) و تمامی ارزش های والایی که بشر طی قرن های متمادی بعنوان آرمان های بلند فراوی خود قرار داده بود، در سطح جهان شناسائی و مطرح گردید.

امروزه «حقوق بشر» به عنوان حقوقی بنیادین بر تارک بسیاری از نظام های حقوقی جهان و حقوق بین الملل جای گرفته است.

شأن انسانی ایجاب می نماید که حقوق نخستین و بنیادین او به رسمیت شناخته شده و همواره دولت ها آن را مطمح نظر قرار دهند. جایگاه بشر و حقوق او در جهان، شرایطی را زده که کمتر دولتی می تواند از آن روی برتابد.

واقعیتی است که دولت‌ها همیشه با تکیه بر حاکمیت خویش از ارزش‌های بشری دوری جسته‌اند ولی از دگرسوی این حقیقت را نیز نباید نادیده انگاشت که «حاکمیت» نیز برای دولت‌ها آن بازوی فولادین پیشین نیست که در ورای آن پناه گیرند.

اکنون به جز چند دولت آزاد منش که آنان نیز هرازگاهی آرمان‌ها را درپای مصالح به مسلخ می‌برند، کمتر دولتی به رعایت کامل قواعد و ارزش‌های حقوق بشر اهتمام می‌ورزد، ولی رجاء واثق دارم که انسان در این مسیر صعب و پر خار گام‌های استوار خویش را برخواهد داشت و سرانجام به سر منزل مقصود خواهد رسید.

به یقین حقوق بین‌الملل نیز به هموارسازی این مسیر، فراروی انسان پرداخته است. چه، جز این برای آن هدفی متصور نیست.

نویسنده، در این دفتر، به قدر مقدور، با تکیه بر توفیق و عنایت حق، به کاوش در راهکارهای وصول به این آرمان شهر بشری قلم زده است، تا اندکی از دین عظیمی را که دارد، ادا کند.

چه امید می‌توانم داشت، جز اینکه این وجیزه مقبول خاطر خدمتگزاران این عرصه افتد و در خور نقد آنان باشد و با کوشش و اعتنای جدی آنان قوام و کمال پذیرد و جوی کوچکی گردد که آب حکمت را در جام ضمیر آیندگان عطشناک بریزد.

محمد رضا ویژه

تهران - دی ماه ۱۳۸۰

۲- مقدمه :

انسان از گذشته های دور نیازمند حمایت اجتماعی بوده است. به عبارت دقیق تر از سویی انسان تمایل به زیست در اجتماعی از هم نوعان خود دارد و از سوی دیگر نیز به هیچ وجه نمی خواهد این صبغه ی اجتماعی در تمامی شئون زندگی وی رسوخ و نفوذ نماید.

هنگامی که انسان در اجتماع می زید، لاجرم باید از مقررات حاکم بر آن اجتماع پیروی نماید. این مقررات توسط قوای حاکم بر آن اجتماع وضع می شوند. قوایی که به زبان سیاسی «حکومت» نامیده می شوند. باید در نظر داشت که «حکومت ها» همواره منافع افراد موجود در اجتماع تحت حاکمیت خویش را رعایت نمی کنند، بلکه برای بقای خود گاهی با وضع و اجرای قوانین، منافع آن را به زیر پای می نهند.

از دگر سوی انسان نیازمند حمایت از سوی اجتماع و حکومت است. در گذشته، انسان ها به دلیل اینکه در عرصه ی بین المللی امکان فعالیت نداشتند، در صورت وارد شدن خسارت به آنها، محتاج حمایت دولت های متبوع خود بودند.

انسان به دلیل عضویت در اجتماع، نوعی پیوستگی با دیگر اعضاء را در خود حس می کرد و همین امر سبب تعهد وی به آن اجتماع می گردد، اما از طرف دیگر دولت ها چنین نیازی را نسبت به تبعه ی خویش احساس نمی کردند. البته به دلیل کارکرد حکومت ها در آن دوران، کمتر دولتی چنین تعهدی را برای خویش تصور می نمود.

با تولد مفهوم دولت جدید در قالب نظام وستفالیایی، همه ی کوشش ها در این راستا صورت گرفت که دولت در آن مفهوم تقویت شده و مفهوم حاکمیت بدن استحکام فزونتر می یابد.

رابطه ی تابعیت بمنظور تشخیص حدود جمعیتی این دولت ها کاربرد یافت، حکومت ها برای حفظ منافع خویش علقه ی تابعیت بین خود و انسان ها را تقویت می نمودند، چه، در آن دوران جمعیت یکی از ارکان مهم دولت ها به شمار می رفت. جمعیت بیشتر بی گمان، قدرت فزاینده ی سیاسی را نیز در پی داشت. از همین روی، تابعیت رابطه ای سیاسی بود، که دولت ها بنا بر مصالح سیاسی و اجتماعی خویش، از طریق ساز و کارهای گونه گونه، آن رابطه را با افراد ایجاد می نمودند.

به دیگر سخن این رابطه افراد را در حمایت دولت خاصی قرار می داد و انسان ها که برای همه ی فعالیت های خویش در عرصه ی بین المللی احساس ضعف می نمودند، با این حمایت موقعیت خویش را مستحکم تر می یافتند.

در نهایت، این اندیشه به غایتی انجامید که تابعیت و حمایت از انسان ها توسط دولت متبوع آنها صرفاً برای تحکیم حاکمیت دولت ها به کار گرفته شد. به بیان دیگر، تابعیت رابطه ای یک سویه بود که دولت آن را به فرد اعطا می نمود. فرد به موجب قوانین هر دولت آن را کسب می کرد و بر این مبنا فرد مکلف به انجام تکالیفی بود، در حالی که دولت متبوع هیچ گونه تعهد خاصی را در قبال آن تبعه ی خویش نداشت. دولت ها در تحکیم حاکمیت خویش، از این فرآیند نهایت استفاده را به عمل می آوردند و به فراخور مصالح سیاسی خویش از اتباع حمایت به عمل می آوردند. پس از آن در قرن نوزدهم، با تقویت دولت ها به عنوان بازیگران اصلی حقوق بین الملل، موقعیت فرد به کلی در این عرصه ضعیف گردید.

افراد برای اعمال حقوق خویش در این زمینه از طریق دولت های متبوع خویش عمل می کردند. از دگر سوی دولت ها نیز